

державних структур, що і задавало основу професіоналізму в цій сфері. Саме установка на інтереси суспільства там завжди визначала зміст соціальної роботи;

– в даний час багатьма дослідниками пропонуються освітні моделі для підготовки соціальних працівників, але їм, як правило, не вистачає культурологічної, історико-культурної та філософської змістовності.

Всі ці міркування ставлять перед теоретиками соціальної роботи нові, важливі і складні завдання щодо її розвитку та вдосконалення. З одного боку, потрібно формувати професійну соціальну роботу в Україні у найскладніших соціальних умовах, коли боротьба за виживання є пріоритетом для кожного, для будь-якої соціальної групи. В таких умовах самозабезпечення за чужий рахунок об'єктивно розцінюється як цілком припустиме і нормальне. На нашу думку, потрібно ще немало часу, поки суспільство не усвідомить знову, що тільки єдність і взаємодопомога допоможе виживати всім, а відтак потрібно системно виховувати це відчуття у підростаючого покоління. Особливо це стосується людей, обов'язком яких є турбота про інших.

Відомо, що добре ставлення не можна купити за гроші. У цьому випадку будь-яке невдоволення умовами праці веде до свідомого погіршення якості роботи з боку працівника. Клієнт в цьому випадку постає у вигляді пасивного об'єкта, до якого може бути тільки формальне ставлення, зумовлене виконанням посадових обов'язків. При практично повній відсутності контролю така робота виглядає формально бездоганною, а по суті – малоефективною. Враховуючи, що однією з найбільш значимих ознак професії соціального працівника є доволі специфічний інструмент діяльності – власна особистість, а умовою успішної професійної діяльності – постійне особистісне зростання, зараз як ніколи раніше актуальною стає проблема підготовки фахівця як цілісної гармонійної особистості, яка здатна і прагне не лише до професійного, але й до особистісного розвитку.

Список використаних джерел

1. Соціальна робота в Україні: Навч. посібник / За заг.ред. І.Д.Зверєвої, Г.М.Латонова. - К.: Центр навч. літератури, 2004. – 169 с.
2. Фурман А.В. Ідея професійного методологування: монографія. Ялта-Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 205 с.
3. Штепа О.С. Пропrium зрілої особистості //Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №2. – с.26 – 32.

Болюх А.

*студентка I курсу магістратури
юридичного факультету*

*Тернопільського національного
економічного університету*

*Науковий керівник: д. психол. н., професор,
завідувач кафедри психології
та соціальної роботи ТНЕУ*

Фурман А.В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕЗАДАПТОВАНИХ МАТЕРІВ ІЗ ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У соціально-психологічній літературі питання про закономірності, механізми, умови та чинники дезадаптованості особистості тісно пов'язані з проблемами адаптації людини і традиційно є одними із центральних, їм присвячена низка наукових праць (І.С. Ревасевич, О.П. Саннікова, А.В. Фурман та ін.). Адаптованість людини є універсальною формою аналізу й усвідомлення людиною своєї єдності із соціумом, середовищем, довкіллям. Тому адаптивна поведінка людини – це водночас природний механізм формування і творення

знань, умінь, норм, цінностей та переведення їх у нову, за функціями будовою і змістом, мисленнєву діяльність. Несприятливий для особистості перебіг адаптаційної взаємодії супроводжується невротичними відхиленнями, дисгармонійними акцентуаціями і комплексами, які виникають у результаті реагування на «деструктивні» елементи середовища (люди, події, ситуації тощо) чи власного внутрішнього світу (докори сумління, почуття провини і т. ін.).

Аналіз наукової літератури з даної теми вказує, що у більшості випадків матері, які виховують дитину з інвалідністю, прагнуть зацікавлювати собою оточуючих, емоційно їх «вражати», знаходитися в центрі уваги, відчувати довіру від людей та ін. Таким чином, вони неусвідомлено компенсують своє горе. У таких випадках їхні стресові реакції викликають дезадаптованість, обмеження в духовному і соціальному зростанні матерів, незадоволену потребу в повазі, неможливість самим визначати свою долю. Встановлення інвалідності дитини для її батьків є надзвичайно сильним та значущим психотравмуючим чинником [1; 2; 5]. А прийняття цієї чи іншої психотравмуючої події приходить до людини через усвідомлення. На основі аналізу проблеми дезадаптованості особистості, як наслідку психотравматичного впливу, виокремлюються зовнішні та внутрішні фактори психологічної дезадаптованості матерів, які виховують дитину з особливими потребами: психічні розлади, напружені взаємини з іншими членами сім'ї, низький ступінь особистісної реалізації в соціумі, проблеми професійного самовираження, наявність внутрішніх конфліктів, тривожність, депресивність, репресивність тощо [3; 4; 6]. Саме тому проблеми взаємодії та реабілітації дітей з інвалідністю викликають на сьогодні все більший науково-практичний інтерес.

Дослідженням сімейної проблематики дітей з інвалідністю та розробкою корекційних заходів займалися М. С. Певзнер, О. М. Мастокова, І. І. Мамайчук, І. В. Чухрай та ін. Так, Л. М. Шипіцина вивчала стосунки в родинах, де виховуються діти з розумовою відсталістю, особистісні особливості матерів, котрі виховують таких дітей; Є. Г. Ейдеміллер, В. В. Юстицькі досліджували структурно-функціональні особливості сімей, у складі яких є психічно хворі нащадки; Р. Ф. Майрамян, В. А. Вишневський узагальнювали дані про прояви в батьків дітей з фізичними і психічними обмеженнями різних соматичних захворювань, астеничних та вегетативних розладів, депресивної симптоматики; В. В. Ткачова аналізувала особливості виникнення у таких батьків особистісних порушень. Ці та інші дослідження засвідчують наявність дисгармонійних змін в структурі їхньої особистості, особливо матерів, які виховують дітей з функціональними обмеженнями, виникнення симптомкомплексів переживань і станів, що свідчать про їх соціально-психологічну дезадаптованість.

У контексті досліджуваної тематики слід зазначити, що теоретико-методологічними аспектами соціально-психологічної дезадаптації людини займалися Л. С. Виготський, В. А. Петровський, А. В. Фурман, А. А. Налчаджян та ін. Водночас прикладні особливості соціально-психологічної дезадаптованості особистості представлені в працях: Б. Г. Ананьєва, А. Адлера, Г. Айзенка, Е. Еріксона, Г. Гартманна, О. В. Кузнецової, І. С. Ревасевич, О. П. Саннікової, Л. М. Собчик, Ж. Піаже, З. Фрейда, К. Роджерса, С. І. Розума. Соціально-психологічна дезадаптованість людей з особливими потребами була предметом спеціальних досліджень М. І. Томчука, Ю. П. Жогна, Т. О. Комар, Т. Л. Панченко, В. А. Скрипник та ін.

У результаті наукового пошуку висновуємо:

1. Розвиток сучасного суспільства, що відрізняється посиленням невизначеності, складності, новизни та динамізму, все більше вимагає від особистості напруження адаптаційних ресурсів, активізації цілеспрямованих зусиль для забезпечення ефективної взаємодії з постійно змінюваним довкіллям. Це зумовлює необхідність подальшого вивчення адаптивності як стійкої властивості особистості, що становить внутрішнє підґрунтя її спроможності до пристосування за будь яких умов життєдіяльності та готовності нівелювати неузгодженість у системі взаємодії із середовищем.

2. Адаптація, як відомо, це процес пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища. Водночас соціально-психологічна адаптація є прилаштуванням особи під групові норми, й, навпаки, донесення інтересів соціальної групи до окремого індивіда. Соціальна адаптація — це й активне пристосування особистості до умов середовища і результат цього процесу. Безпосереднім поштовхом до початку процесу такої адаптації частіше за все стає усвідомлення особистістю чи соціальною групою того факту, що опановані у попередній діяльності стереотипи поведінки перестають забезпечувати досягнення успіху, тому актуальною стає зміна поведінки відповідно до нових вимог.

3. Водночас соціально-психологічну дезадаптованість викликає у батьків (особливо у матерів) народження дитини з інвалідністю. Дезадаптованість та особистісне переживання матерів мають певну стадійність і зумовлені низкою чинників: а) зовнішніми: інвалідизацією дитини, напруженими взаєминами з іншими членами сім'ї, низьким ступенем особистої реалізації в соціумі, розладами в родині (чоловік залишає сім'ю, конфлікти з батьками та ін.), труднощами спілкування з малознайомими людьми в незвичних ситуаціях; б) внутрішніми: наявністю конфліктів (між власними почуттями та обов'язком), тривожністю, депресивністю, агресивністю, акцентуаціями характеру. Утім дезадаптованість матерів проявляється через неадекватне ставлення до дитини. Виокремлено компоненти дезадаптивного ставлення: емоційний (розкрито через «ставлення» – «відторгнення»), поведінковий (обґрунтовано у системі «ставлення» – «гіперсоціалізація», «соціальна бажаність поведінки»), когнітивний (розкрито через «інфантилізацію»), комунікативний (проаналізовано у ланцюжку «ставлення» – «симбіоз з дитиною»).

4. Однією ж з проблем сім'ї, яка має дитину з особливими потребами, є сприйняття фактору її інвалідності, що порушує нормальну (усталену в суспільстві) функцію сім'ї. Подальший розвиток сімейних відносин гармонізує або ще більше викривлює їх і відповідним чином впливає як на дорослих, так і на дітей. Родині, зокрема матерям треба бути свідомими щодо перебігу хвороби, перспективи психічного розвитку дитини і відповідним чином будувати свої стосунки у сім'ї та за її межами.

5. Виявлено, що соціально-психологічна дезадаптованість матерів найбільшою мірою проявляється через деформоване ставлення до дитини із обмеженнями у поведінковому та комунікативному компонентах, що свідчить про надмірний авторитаризм, недооцінку матерями соціальної активності таких дітей та потяг до симбіотичних стосунків. Також встановлено значимі показники дезадаптованості у емоційному та когнітивному компонентах, що вказує на проблему матерів у прийнятті дитини з інвалідністю, недооцінку її особистісного потенціалу, приписування соціальної неспроможності.

6. Проведене порівняльне дослідження внутрішніх чинників соціально-психологічної дезадаптованості до та після участі матерів дітей з інвалідністю в психокорекційній програмі виявило, що рівень особистісної тривоги матерів значно знизився. Після формувального експерименту в групі високозбентежених матерів дітей з особливими потребами встановлено дещо підвищені показники депресії та водночас зменшення вербальної агресії, почуття провини і негативізму. Дану особливість можна пояснити тим, що в зв'язку із зниженням показників тривожності та зменшенням впливу захисних механізмів вони перейшли в своєму психологічному стані з фази агресії (гніву) у стадію депресії, що відповідає динаміці переживання втрати образу «ідеальної дитини» та рух у напрямку прийняття дитини з інвалідністю. В групі середньозбентежених показники депресії знизились, що вказує на внутрішню стабілізацію особистості матері та перехід даної групи до переживання прийняття інвалідності дитини, що в подальшому надасть можливість конструктивної взаємодії членів досліджуваних сімей.

Список використаних джерел

1. Бочелюк В.Й. Психологія людей з обмеженими можливостями: навч. посіб. для студ. вузів. Київ: ЦУЛ, 2011. 264 с.
2. Каткова Т. Соціально-педагогічний супровід проблемних родин: система роботи. Соціальний педагог. 2011. №4. С. 35-40.

3. Реабілітаційний супровід навчання неповноправних дітей : метод. посіб. / уклад. А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка. Львів : Колесо, 2008. 144 с.
4. Рудинеско Е. Розладнана сім'я. / Пер. з фр. Київ: Ніка Центр, 2004. 232 с.
5. Скворцов И.А. Психологические особенности родителей при неврологической инвалидности ребенка. Исцеление. Москва, 1995. Вып.2. С.397- 423.
6. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості: Наукове видання. Тернопіль: «Економічна думка» 2000, 197 с.

Виноградова Т., Познанська Т.

студентки 4 та 1 курсів

юридичного факультету

Тернопільського національного

економічного університету

Науковий керівник к. психол. н., доцент кафедри

психології та соціальної роботи ТНЕУ

Гіряк Г.С.

СОЦІАЛЬНА НОРМА: ПОНЯТТЯ, РІЗНОВИДИ ТА ФУНКЦІЇ

Кожна людина свідомо чи несвідомо керується у своїй діяльності певними правилами, тобто шаблонами правильної поведінки відповідно до інтеріоризованих зразків. Ці правила відрізняються як за змістом (регулюють стосунки людей у різних сферах суспільного життя - домашнього господарства, сім'ї, власності, політичної влади тощо), так і за походженням (встановлені різними організаціями, спільнотами, органами державної влади або ж складені історично в процесі розвитку людства). Якби не було правил, що регулюють поведінку людей, то існування суспільства було б неможливим.

Всі стандарти, щодо предмета регулювання традиційно поділяються на дві великі групи: 1) *соціальні норми*, що регулюють взаємини між людьми, їх об'єднаннями; 2) *технічні норми*, що регулюють взаємозв'язок людини з природою чи технологією [2].

Скакун О.Ф. розмежовує такі особливості соціальних норм:

1. Правила (шкали, моделі, зразки) *регуляторної поведінки* - соціально-вольові норми, які встановлені історично або цілеспрямовано. Вони уможливають уніфікацію регуляції суспільних відносин.

2. Правила поведінки *загального характеру*, тобто правила, які не мають конкретного адресата. Вони покликані спрямовувати поведінку людей і набувають чинності, коли встановлюються відповідні суспільні взаємини.

3. Правила поведінки *приписувального характеру* є *обов'язковими*. Вони встановлюють заборони і забезпечують стандарти поведінки.

4. Правила поведінки, передбачені певними інстанціями, що впливають на поведінку людей (внутрішнє переконання, соціальний вплив, державний примус тощо) [5].

За способом встановлення і забезпечення прийнято розрізняти такі норми:

- *моральні норми* - правила, розроблені відповідно до уявлень людей про добро і зло, справедливість і несправедливість, честь і нечесність тощо; тобто вони базуються на моральних ідеалах;

- *звичаї* (традиції, обряди, ритуали, ділові звичаї) - правила, що формуються історично в результаті їх неодноразового використання людьми;

- *корпоративні норми* (стандарти організації) - правила поведінки, що прийняті / склались в організаціях і поширюються на усіх їх членів;

- *норми права* - правила, що встановлені уповноваженими органами та підтримуються відповідно державним примусом [4].